

The Swaminarayan Movement: From Local Sectarian Teachings to British Imperial Support and Global Expansion

Elaha Hadian Rasnani / Associate Professor, Department of Quran, Faculty of Quranic Sciences and Hadith, University of Quran and Hadith
hadian.e@hadith.ir

Received: 2024/10/11 - **Accepted:** 2024/11/25 - **Published:** 2025/08/25

Abstract

The Swaminarayan movement is a Hindu religious movement founded by Swaminarayan in the 18th and 19th centuries, which has attracted millions of followers worldwide. The movement is known for its magnificent temples, celebrations, and social activities, and has widespread influence in India and countries such as the United States, Australia, and the UAE. It is run by various organizations, the most prominent of which is BAPS. As an international organization, BAPS manages many temples, cultural centers, and schools, and is involved in humanitarian activities, including disaster relief and helping the poor. In some critical approaches, Swaminarayan's status as an absolute being has been challenged, and his followers have been accused of deviating from Vedic texts and the original principles of Hinduism, accumulating illegal wealth, and fraud. Comprehensive examination of the Swaminarayan's activities, teachings, and impact on Hindu culture and the criticisms leveled at this movement, as well as analyzing its political roots and the role of British colonial support in its development, is the purpose of this article. This research is qualitative and applied and was conducted using a descriptive-analytical method and data collection from library sources and historical texts.

Keywords: Swaminarayan Movement, BAPS Organization, Hinduism, Britain.

نوع مقاله: پژوهشی

جنبش سوامینارایان: از تعالیم فرقه‌ای محلی تا حمایت امپراتوری بریتانیا و گسترش جهانی

hadian.e@hadith.ir

الهه هادیان رستانی / دانشیار گروه قرآن دانشکده علوم و معارف قرآن دانشگاه قرآن و حدیث

دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۲۰ - پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۰۵ - انتشار: ۱۴۰۴/۰۶/۰۳

چکیده

جنبش سوامینارایان یک جنبش مذهبی هندوست که توسط سوامینارایان در قرن هجدهم و نوزدهم میلادی تأسیس شد و تا کنون میلیون‌ها پیرو در سراسر جهان جذب کرده است. این جنبش به معابد باشکوه، جشن‌ها و فعالیت‌های اجتماعی شناخته می‌شود و در هند و کشورهایمانند آمریکا، استرالیا و امارات نفوذ گسترده‌ای دارد. سازمان‌های مختلفی آن را اداره می‌کنند که برجسته‌ترین آنها BAPS است. BAPS به‌عنوان سازمانی بین‌المللی، معابد، مراکز فرهنگی و مدارس بسیاری را مدیریت می‌کند و در فعالیت‌های بشردوستانه، از جمله امداد در بلایا و کمک به فقرا، مشارکت دارد. در برخی رویکردهای انتقادی، مقام سوامینارایان به‌عنوان موجودی مطلق به چالش کشیده شده است و پیروان او به انحراف از متون ودایی و اصول اصیل هندوئیسم، انباشت ثروت غیرقانونی و تقلب متهم شده‌اند. هدف این مقاله بررسی جامع فعالیت‌ها، تعالیم و تأثیرات سوامینارایان بر فرهنگ هندو و نقدهای وارد بر این جنبش؛ همچنین تحلیل ریشه‌های سیاسی آن و نقش حمایت‌های استعماری بریتانیا در توسعه آن است. این پژوهش، کیفی و کاربردی است و با روش توصیفی - تحلیلی و گردآوری داده‌ها از منابع کتابخانه‌ای و متون تاریخی انجام شده است.

کلیدواژه‌ها: جنبش سوامینارایان، سازمان BAPS، هندوئیسم، بریتانیا.

مقدمه

جنبش سوامینارایان یکی از جنبش‌های مذهبی برجسته هندو در قرن نوزدهم میلادی است که با تعالیم و اصلاحات سوامینارایان تأسیس شد و رواج یافت. این جنبش که به تأثیرات عمیق خود بر جامعه هندو شناخته شده است، میلیون‌ها پیرو در سراسر جهان دارد و به واسطه معابد باشکوه، جشن‌های پر جنب‌وجوش و فعالیت‌های اجتماعی گسترده‌اش شهرت دارد.

در این میان، سازمان‌های مختلف، به‌ویژه BAPS نقش مهمی در مدیریت و تداوم این جنبش ایفا می‌کنند. هدف این مقاله، فراتر از بررسی جوانب مذهبی و اجتماعی جنبش سوامینارایان است. این پژوهش بر آن است که به تحلیل ریشه‌های سیاسی این جنبش بپردازد و نقش حمایت‌های استعماری بریتانیا را در توسعه و گسترش آن مورد تحلیل قرار دهد. در حالی که اغلب به جنبه‌های مذهبی و اجتماعی این جنبش توجه شده است، بررسی تعاملات سیاسی آن با قدرت‌های استعماری می‌تواند نگاهی جامع‌تر و عمیق‌تر به تأثیرات و پیامدهای این جنبش ارائه دهد. با توجه به نفوذ و تأثیر گسترده سوامینارایان و پیروانش، مطالعه این جنبش، نه تنها برای درک بهتر تاریخ و فرهنگ هندو، بلکه برای فهم پیچیدگی‌های تعامل مذهب و سیاست در دوران استعمار و پس از آن ضروری است. این تحلیل می‌تواند دیدگاه‌های جدیدی را در مورد درک و فهم بهتر تاریخ معاصر هند ارائه دهد.

گفتمانی است، در دوران استعمار بریتانیا بسیاری از جنبش‌های مذهبی و اجتماعی با چالش‌ها و فرصت‌های جدیدی مواجه شدند و جنبش سوامینارایان نیز از این قاعده مستثنا نبود. سوامینارایان و پیروانش توانستند با بهره‌گیری از این شرایط، نفوذ خود را گسترش دهند و تحولات اجتماعی و سیاسی مهمی را رقم بزنند.

در پژوهش‌های فارسی تاکنون به سوامینارایان و جنبش سوامینارایان پرداخته نشده؛ اما در پژوهش‌های لاتین و برخی زبان‌های دیگر، کارهای قابل توجهی انجام شده است. برای نمونه، کتاب *An Introduction to Swaminarayan Hinduism* (مقدمه‌ای بر آیین هندوی سوامینارایان)، نوشته ریموند بی. ویلیامز (Raymond B. Williams)، یکی از منابع مهم در این زمینه است که در این پژوهش نیز مورد استفاده قرار گرفته است. منابع مکتوبی که توسط خود پیروان این فرقه به زبان‌های گوناگون، از جمله زبان گجراتی، نوشته شده‌اند نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند. همچنین سازمان BAPS در جهت ترویج عقاید این جنبش، منابعی را درباره این فرقه منتشر کرده است که به بررسی فعالیت‌ها، تاریخچه و تعالیم این جنبش می‌پردازند و برخی از آنها در پژوهش حاضر مورد استفاده واقع شده‌اند.

با وجود تحقیقات گسترده در منابع لاتین و برخی زبان‌های دیگر، نگاه جامع به جریان‌شناسی و اهداف پشت پرده جنبش سوامینارایان و ریشه‌های سیاسی و اجتماعی آن مورد توجه قرار نگرفته است. هدف این تحقیق ارائه تحلیلی از این جنبه‌هاست. در حالی که پژوهش‌های قبلی بیشتر به توصیف و تحلیل جنبه‌های مذهبی و فرهنگی جنبش پرداخته‌اند، این تحقیق به دنبال شناسایی و تحلیل عمیق‌تر ریشه‌های سیاسی و اجتماعی و اهداف پشت پرده این جنبش است.

با استفاده از منابع معتبر و جامع لاتین و برخی زبان‌های دیگر، این تحقیق می‌کوشد تا تصویری دقیق و کامل از جریان‌شناسی و اهداف جنبش سوامیناریان ارائه کند و تأثیرات آن را بر جامعه هندو و فراتر از آن مورد بررسی قرار دهد.

۱. زندگی و آموزه‌های سوامیناریان

سوامیناریان (IAST: Svāmīnārāyaṇa؛ ۳ آوریل ۱۷۸۱م - ۱ ژوئن ۱۸۳۰م) که با عنوان «سه‌جاناند سوامی» نیز شناخته می‌شود، یک یوگی و زاهد بود که پیروانش او را تجلی کرشنا (Olson, 2007, p. 336; Kim, 2010 p. 357-390) می‌دانند، که حول او فرقه سوامیناریان سمپرادایا (Swaminarayan Sampradaya) شکل گرفت. سوامیناریان در «چهاپایا»، روستایی نزدیک آیودیا، که در آن زمان تحت حکومت «نواب اوده» بود، در ایالت امروزی «اوتار پرداش» هند در طبقه برهمن یا کاهنان به دنیا آمد. او در ابتدا توسط والدینش به «غنشیام پاند» نام‌گذاری شد (Williams, 2019, p. 13; Patel, 2021, p. 1582-1585).

گفته می‌شود که او تا هفت‌سالگی، متون مذهبی (از جمله وداها، اوپنیشادها، پوراناها، رامایانا و مهابهاراتا) را فرا گرفته بود. غنشیام پاند پس از مرگ والدینش، در سال ۱۷۹۲م در یازده‌سالگی خانه خود را ترک کرد. او در طول سفرش نام «نیلکانث وارنی» را برای خود انتخاب کرد. نیلکانث وارنی در جست‌وجوی یک آشرام یا صومعه‌ای که به نظر او دارای درک صحیحی از ودانتا (Vedanta)، سانکیا (Samkhya)، یوگا (Yoga)، و پانچاراترا (Pancaratra) باشد، به سراسر هند و بخش‌هایی از نپال سفر کرد (Shree Kutch Satsang Swaminarayan Temple, n.d.; Gupta, 2004, p. 25-26, 33; Williams, 2019, p. 15).

نیلکانث وارنی در طول سفر خود با راهنمایی یک استاد که‌نسال یوگا به نام «گوپال یوگا»، در مدت نه ماه بر «آشتانگا یوگا» (Ashtanga yoga / یوگای هشت‌عضو) تسلط یافت. گفته می‌شود که او در نپال با پادشاه آنجا ملاقات کرد و پادشاه را تحت تأثیر خود قرار داد. سرانجام پس از سفری هفت‌ساله، در سال ۱۷۹۹م سفرهای نیلکانث در لُج، روستایی در ناحیه جونگده گجرات، به پایان رسید (Gujarat, 1969, p. 577).

در سال ۱۸۰۰م، او توسط استاد خود، «سوامی راماناند»، به اوداوا سمپرادایا (Uddhava Sampradaya) وارد شد و نام «سه‌جاناند سوامی» را به او دادند.

گفتنی است که «سامپرادایا» (Sampradaya) به معنای «سنت»، «شجره‌نامه معنوی»، «فرقه» یا «سیستم دینی» در ادیان هندی، مثل هندوئیسم، بودیسم، جینیسم و سیکسیسم است (Encyclopaedia Britannica, 2024).

به‌رغم مخالفت‌ها، در سال ۱۸۰۲م راماناند رهبری اوداوا سمپرادایا را قبل از مرگش به سوامیناریان سپرد و وی در ۲۱ سالگی به جانشینی راماناند در رهبری اوداوا سمپرادایا انتخاب شد (Williams, 2019, p. 17; Patel, 2021, p. 1582-1585).

بر اساس منابع، پیروانش معتقد بودند که او تجسم تازه‌ای از ویشنو است و خود او نیز تمایل داشت که خود را چنین معرفی کند (Russell, 1916, Vol. 1, p. 326).

سهاجاناند سوامی دو هفته پس از مرگ راماناند سوامی، پس از یک گردهمایی که او در آن، منترای سوامیناریان را به پیروانش آموزش داد، به نام سوامیناریان سمپرادایا شناخته شد. او به پیروانش یک مانترای جدید به نام مانترای سوامیناریان آموزش داد تا در مراسم خود تکرار کنند (Williams, 2019, p. 18).

«مانترا» (Mantra) یک عبارت یا صدای مقدس است که در مذاهب و معنویت‌های مختلف، به‌ویژه در آیین هندو، بودا و جین، برای نیایش، تمرکز ذهن و تأمل استفاده می‌شود. «مانترای سوامیناریان» یک عبارت مقدس در مکتب سوامیناریان است که پیروان، آن را برای نیایش و تأمل تکرار می‌کنند. این مانترا ترکیبی از دو کلمه «سوامی» و «ناریان» است. «سوامی» به معنای استاد یا مرتاض و «ناریان» به معنای خداوند یا پوروشوتام (ویشنو) است (Patel, 2021, p. 1582-1585; Beck, 2021, p. 593-597).

گفته شده است که برخی از پیروان سوامیناریان هنگام زمزمه این مانترا و به هنگام تماس با سهاجاناند سوامی (سوامیناریان)، به حالت خلسه‌ای به نام سَمادهی (Samādhi) وارد می‌شدند (درباره سَمادهی، رک: Sarbacker, 2005) و در این حالت، چنان با افکار او ادغام می‌شدند که هوشیاری عادی خود را از دست می‌دادند. صدها داستان از افراد در این حالت خلسه گزارش شده است. یک موضوع ثابت در این داستان‌ها این است که مردان و زنانی که به چنین حالتی وارد می‌شدند، ادعا می‌کردند که سهاجاناند سوامی (سوامیناریان) را به‌عنوان عالی‌ترین موجودی که توسط دیگر شخصیت‌های الهی (مانند رامایا کریشنا) خدمت می‌شود، می‌دیدند (Williams, 2019, p. 23-24).

سوامیناریان در سخنان خود که در «واکنامروت» ثبت شده است، اشاره می‌کند که انسان‌ها قادر به تحمل مواجهه با خدا در شکل الهی او نیستند و نمی‌توانند با خدا در شکل الهی او روبه‌رو شوند؛ زیرا ممکن است او را اشتباه بگیرند؛ از همین رو خدا - در عین آنکه در جایگاه خود زندگی می‌کند - شکل انسانی به خود می‌گیرد تا مردم بتوانند او را لمس و درک کنند و در قالب یک آواتار او را دوست بدارند و پیرستند (Shree Swaminarayan Temple Cardiff, n.d., p. 412).

حتی در زمان حیات او، پیروانش به این باور رسیدند که سوامیناریان بالاترین تجلی خدا در شکل انسانی است و برتر از کریشناست. بر این اساس، سوامیناریان حتی در زمان حیاتش به‌عنوان تجسم خدا پرستش می‌شد و معجزات متعددی به او نسبت داده شده است (Gujarat, 1969, p. 578). گفته می‌شود که خود سوامیناریان در جلسه‌ای با رجینالد هِبر (Reginald Heber)، اسقف اعظم کلکته، در سال ۱۸۲۵م، به این موضوع که تجلی خداست، اشاره کرده است (Heber, 2019, Vol. 2, p. 123-178; Williams, 2018, p. 81).

پیروان سوامیناریان او را به‌عنوان بزرگ‌ترین آواتار خدا و بالاترین نمایش خدا در انسان (تجسم خداوند به‌شکل انسانی) و بالاتر از کریشنا و رامایا و تمام شخصیت‌های الهی دیگر پرستش می‌کنند (Williams, 2018, p. 93-95, 105).

در دهه آخر زندگی سوامیناریان (۱۸۲۰-۱۸۳۰م)، چندین معبد بزرگ در ودتال، احمدآباد، بوج، جونگاد، مولی و گادادا ساخته شدند و تصویر سوامیناریان در زمان حیات او در ودتال مورد پرستش قرار گرفت. این معابد و دیگر

معابدی که از آن زمان ساخته شده‌اند، به مؤسسات بزرگی برای اقامت و کار زاهدان و برای عبادت پیروان تبدیل شده‌اند. همه اعضای فرقه‌اش او را به‌عنوان تجلی بزرگ خدا پرستش می‌کنند و نام او را در دعاها و عبادت‌هایشان تکرار و آموزه‌های او را ترویج می‌کنند (Williams, 2018, p. 81).

سوامینارایان پیروان خود را تشویق می‌کرد که با ترکیب عبادت و «دارما»، یک زندگی پرهیزگاران را دنبال کنند (Williams, 2018, p. 136) «دارما» (Dharma) مفهومی کلیدی در فلسفه و ادیان هندی است که معانی مختلفی دارد و به اصول و قوانین ثابت، وظایف اخلاقی و دینی، و راه درست زندگی اشاره دارد. ریشه این واژه از سانسکریت به معنای «نگه داشتن» یا «حمایت کردن» است و به‌عنوان «قانون» و «نظم کیهانی» در متون مختلف استفاده شده است. در ادیان مختلف، مانند هندوئیسم، بودیسم، جینیسم و سیک‌گرایی، «دارما» معانی خاص و منحصر‌به‌فردی دارد که به راه درست زندگی و وظایف اخلاقی اشاره دارد (Fitzgerald, 2004, p. 671-685). سوامینارایان با استفاده از متون و مراسم‌های هندو به‌عنوان پایه‌های سازمان خود، سازمانی را تأسیس کرد که در قرن‌های بعد به یک سازمان جهانی تبدیل شد. وی مخالف مصرف گوشت، الکل حتی برای مصارف دارویی یا مواد مخدر، زنا، خودکشی، قربانی کردن حیوانات، فعالیت‌های مجرمانه و راضی کردن ارواح و مراسم تانتریک (tantric rituals) بود (Gujarat, 1969, p. 578; Russell, 1916, Vol. 1, p. 326).

گفتنی است، «تانترا» یک مکتب مذهبی و فلسفی در هند است که با تمرین‌های روحانی، مانند مدیتیشن، ماتراها و مودراها، به دنبال بیداری روحانی و تجربه مستقیم الوهیت است و هدف آن ایجاد وحدت با الوهیت و ارتقای آگاهی و رشد درونی فرد می‌باشد. ظاهراً دلیل مخالفت سوامینارایان با مراسم تانتریک این بود که در برخی شاخه‌های تانتریک، اعمال جنسی به‌عنوان راهی برای تجربه و وحدت با الوهیت استفاده می‌شوند. این تمرین‌ها معمولاً با دقت و تحت نظارت استادان مجرب انجام می‌شوند تا اطمینان حاصل شود که انرژی‌های جنسی به‌درستی هدایت می‌شوند (Saraswati, 2012).

گفته شده است، اگرچه سوامینارایان از پیروان متعهد خود انتظار ترک دنیا را داشت، ولی پیروانش او را با هدایای تجملی مانند طلا، لباس‌های فاخر و زیورآلات گران‌بها خوشحال می‌کردند. او با کالسکه‌ای مجلل سفر می‌کرد و در کنار ثروتمندان می‌زیست. گفته شده است که این وضعیت، پیروانش را دچار تناقض نمی‌کرد؛ زیرا او به‌عنوان یک شخصیت الهی می‌توانست بدون وابستگی به امور مادی زندگی کند و این چیزها او را تحت تأثیر قرار نمی‌داد؛ بلکه پیروانش از این کار لذت می‌بردند و بهره‌مند می‌شدند. حتی وقتی هدیه‌ای از فرماندار مالکوم دریافت کرد، آن را پذیرفت؛ نه به دلیل تمایل به دارایی‌های مادی؛ بلکه برای خوشحالی و بهره‌مندی پیروانش (Williams, 2019, p. 18-19).

۲. روابط با سایر ادیان

سوامینارایان در حفظ روابط خوب با افراد ادیان دیگر کوشید و گاهی با رهبران برجسته آنها دیدار می‌کرد. گفته شده است که پیروان او از مرزهای مذهبی عبور می‌کردند و شامل افرادی با پیشینه مسلمان و پارسی می‌شدند. مریدان و همراهان شخصی سوامینارایان، حتی شامل خوجه‌های مسلمان و جین نیز می‌شدند (Gujarat, 1969, p. 578).

سوامیناریان همچنین با اسقف رجینالد هبر (Reginald Heber)، اسقف اعظم کلکته و یکی از رهبران مسیحیان آن زمان در هند، دیدار کرد. رجینالد هبر در دفتر خاطرات خود می‌نویسد: مریدان سوامیناریان از همه طبقات و حتی مسلمانان هستند. او توضیح می‌دهد که یکی از مریدان، یک مسلمان پیر است که به‌عنوان خدمتکار در خدمت پسر یکی از تنهاکورها (رهبران محلی) است؛ همچنین اشاره می‌کند که با وجود تفاوت‌های طبقاتی، همه پیروان سوامیناریان او را به‌عنوان برادر یکدیگر تلقی کرده، با یکدیگر بدون توجه به طبقات اجتماعی دعا می‌کنند. در واقع، سوامیناریان در تعالیم خود تفاوت‌های طبقاتی را کنار می‌گذارد و همه را به‌عنوان یک خانواده بزرگ می‌پذیرد (Heber, 2019, Vol. 2, p. 123-178).

در مجموع، رجینالد هبر سوامیناریان را یک مصلح اجتماعی و دینی معرفی می‌کند که توانسته است تغییرات مثبتی در جوامع پیروانش ایجاد کند و به دنبال ایجاد تساوی اجتماعی و شکستن قیدهای طبقاتی بوده است. همچنین او سوامیناریان را یک رهبر دینی می‌داند که می‌تواند به ترویج مسیحیت کمک کند (Heber, 2019, Vol. 2, p. 123-178).

۳. روابط میان سوامیناریان و بریتانیا

در نخستین سال‌های حکومت بریتانیا بر گجرات، سوامیناریان و پیروانش روابط مثبتی با مقامات کمپانی هند شرقی و کشیش‌های انگلیکان برقرار کردند. این روابط شامل ملاقات‌ها و مکاتبات با برخی از راهبان سوامیناریان و حتی خود سوامیناریان بود. بریتانیایی‌ها سوامیناریان را یک اصلاح‌طلب دینی و اجتماعی معرفی می‌کردند که اصلاحاتش به نظم و رفاه اجتماعی کمک می‌کرد.

ویلیام هاج میل (William Hodge Mill)، مدیر کالج اسقفی در کلکته، یکی از اولین کشیش‌های انگلیکان بود که به گجرات سفر کرد و با سوامیناریان و پیروانش ملاقات نمود. او در دفتر خاطرات خود از ملاقات‌ها و گفت‌وگوهایش با پیروان سوامیناریان یاد کرده است. میل دریافت که سوامیناریان اصلاحاتی در اندیشه و عمل کلاسیک هندو انجام داده که موجب شده است مقامات و کشیش‌های بریتانیایی او را به‌عنوان یک اصلاح‌طلب دینی و اجتماعی ببینند.

گفتنی است که عنوان «کشیش انگلیکان» به روحانیون و رهبران مذهبی کلیسای انگلستان اشاره دارد. کلیسای انگلستان که به آن کلیسای انگلیکان نیز گفته می‌شود، یکی از شاخه‌های مسیحیت پروتستان است که در انگلستان پایه‌گذاری شده و در سراسر جهان پیروانی دارد. کشیش‌های انگلیکان مسئول انجام مراسم مذهبی، رهبری اجتماعات دینی و ترویج تعالیم مذهبی مسیحی هستند. روحانیون و کشیش‌های انگلیکان در دوره استعماری بریتانیا در هند فعالیت می‌کردند و با رهبران سوامیناریان در گجرات تعامل داشتند.

به این ترتیب، پیروان سوامیناریان از حمایت‌های مقامات بریتانیایی برخوردار شدند؛ برای نمونه، در احمدآباد مقامات بریتانیایی به پیروان سوامیناریان اجازه دادند که زمین‌هایی را برای ساخت اقامتگاه راهبان و یک معبد دریافت کنند. این اقدامات نشان‌دهنده احترام مقامات بریتانیایی به سوامیناریان و پیروانش و حمایت از ایشان بود.

جان اندرو دانلپ (John Andrew Dunlop)، اولین جمع‌آور بریتانیایی در احمدآباد، نیز نقش مهمی در حمایت از سوامیناریان و پیروانش داشت. در دوره استعماری بریتانیا در هند، جمع‌آوران نقش بسیار مهمی در مدیریت و اداره مناطق تحت کنترل بریتانیا داشتند. آنها مسئولیت داشتند تا اطمینان حاصل کنند که مالیات‌ها به‌درستی جمع‌آوری می‌شوند، نظم و قانون در منطقه حفظ می‌شود و ارتباط بین مردم محلی و دولت استعماری برقرار است. جان اندرو دانلپ، به‌عنوان اولین جمع‌آور بریتانیایی در احمدآباد، در زمینه تعاملات و روابط بین مقامات بریتانیایی و رهبران محلی، از جمله سوامیناریان و پیروانش، نقش مهمی داشت. او با سوامیناریان ملاقات و از تعالیم و اصلاحات وی حمایت کرد و زمین‌هایی را برای ساخت معبد در احمدآباد به پیروان وی اختصاص داد و در تعاملات خود با سوامیناریان نشان داد که به نظم و رفاه اجتماعی‌ای که توسط اصلاحات سوامیناریان ایجاد شده است، احترام می‌گذارد (Sadhu Paramtattvadas, Williams, & Sadhu Amrutvijaydas, 2016, p. 58-93).

سوامیناریان در برخی مناطق تحت حاکمیت محلی‌ها، از جمله حاکم احمدآباد، مورد آزار و اذیت قرار گرفت و حتی اخراج شد؛ اما بریتانیایی‌ها پس از به‌دست گرفتن کنترل مناطق، او را پذیرفتند و به او کمک کردند و به‌ویژه برای ساخت معبد در احمدآباد به او زمین اهدا نمودند.

در سال ۱۸۲۲م، اولین معبد سوامیناریان در زمینی که توسط دولت امپراتوری بریتانیا در احمدآباد اعطا شده بود، ساخته شد. سوامیناریان از روابط خوبی با دولت حاکم کمپانی هند شرقی برخوردار بود (Williams, 2018, p. 57-60). این حمایت بریتانیایی‌ها از سوامیناریان و اهدای زمین برای ساخت معبد، نشان‌دهنده نقش مثبت آنها در گسترش مذهب و تعالیم سوامیناریان در آن زمان است. این همکاری بین بریتانیایی‌ها و سوامیناریان به ایجاد معابد و ارتقای نظم و آرامش اجتماعی کمک کرد؛ چراکه تعالیم سوامیناریان شامل احترام به مالکیت شخصی، منع سرقت و اعمال خشونت‌آمیز، و دیگر اصول اخلاقی بود که مورد تأیید بریتانیایی‌ها نیز قرار داشت.

به نظر می‌رسد، دلیل این امر آن بود که این تعالیم سوامیناریان با سیاست‌های بریتانیا در جهان و نظام سلطه او منافات نداشت و تنها شامل مجموعه‌ای از اصول اخلاق فردی می‌شد. بنابراین بریتانیایی‌ها نه تنها با او مخالفت نکردند، بلکه او را مورد حمایت نیز قرار دادند. این حمایت به گسترش تعالیم سوامیناریان و ایجاد نظم و آرامش در مناطق تحت کنترل بریتانیا کمک قابل توجهی کرد. به‌طور خلاصه، بریتانیایی‌ها نه تنها سوامیناریان را پذیرفتند، بلکه با اهدای زمین برای ساخت معابد و ایجاد فرصت‌هایی برای گسترش تعالیم او، نقش مهمی در حمایت و تقویت جنبش دینی سوامیناریان داشتند.

در سال ۱۸۳۰م، سوامیناریان با سر جان مالکوم (Sir John Malcolm)، فرماندار بمبئی (۱۸۳۷-۱۸۳۰م) دیدار کرد. به گفته مالکوم، سوامیناریان به ایجاد ثبات نسبی در منطقه‌ای قانون‌گریز کمک کرده بود. او دیدگاه بسیار مثبتی به سوامیناریان داشت (Shree Kutch Satsang Swaminarayan Temple, n.d.; Williams, 2018, p. 57-60; Williams, 2019, p. 8-13).

گفتنی است که سر جان مالکوم یکی از شخصیت‌های کلیدی در تاریخ استعمار بریتانیا در هند شناخته می‌شود. او در طول خدمت خود در هند نقش‌های مختلفی را ایفا کرد، از جمله فرمانده نظامی و مأمور دیپلماتیک بود. او در جنگ‌های گوناگونی مانند جنگ‌های میسور شرکت کرد و به دلیل توانایی‌هایش در مذاکره و مدیریت بحران‌ها مورد تحسین قرار گرفت. در اوایل قرن نوزدهم، او به‌عنوان فرستادهٔ بریتانیا، به دربار شاهزاده‌های محلی هند، از جمله مراטה‌ها و سایر حاکمان منطقه، اعزام شد. او در مذاکرات مختلفی شرکت کرد که به معاهدات و توافق‌نامه‌های مهمی برای بریتانیا منجر شد. در گجرات، مالکوم نقش مهمی در تثبیت کنترل بریتانیا و ایجاد نظم و قانون داشت. او با رهبران محلی همکاری می‌کرد و سعی در ایجاد اصلاحات اجتماعی و سیاسی داشت. مالکوم به داشتن رویکرد معتدل و تعامل مثبت با رهبران محلی، مانند سوامینارایان، شناخته شده است (Kaye, 1856).

سر جان مالکوم سوامینارایان را به‌عنوان شخصیتی تأثیرگذار و محترم می‌شناخت که نقش مهمی در بهبود وضعیت اجتماعی و اخلاقی گجرات ایفا کرده است. مالکوم معتقد بود که سوامینارایان با تعالیم و موعظه‌های خود توانسته است مردم را به‌سوی زندگی اخلاقی و صلح‌آمیز هدایت کند؛ به‌ویژه در دوران هرج‌ومرج و بی‌نظمی اجتماعی. مالکوم معتقد بود که اصلاحات واقعی از طریق «ترغیب» و تحت رهبری هندیان روشنفکر به‌دست می‌آید و بر این باور بود که چنین اصلاحاتی در جایی که نیروی اسلحه شکست می‌خورد، مؤثر و پایدار خواهد بود. این بیان نشان می‌دهد که او به اهمیت همکاری با رهبران محلی، مانند سوامینارایان، برای دستیابی به اصلاحات پایدار اعتقاد داشت. همچنین مالکوم از روش‌های غیرمستقیم و تدریجی سوامینارایان برای اصلاحات اجتماعی حمایت می‌نمود و از او به‌عنوان یک متحد ارزشمند یاد می‌کرد و برای روش‌های اصلاحی وی و تلاش برای جلوگیری از استفاده از زور در تغییرات اجتماعی، احترام زیادی قائل بود. او سوامینارایان را به راجکوت (یک شهر در ایالت گجرات هند) دعوت کرد و با احترام زیادی به استقبال او رفت، که این نشان‌دهندهٔ شناخت او از اهمیت و تأثیرگذاری سوامینارایان در جامعه بود (Williams, 2019, p. 8-13).

بر اساس آنچه گفته شد، در زمان حیات سوامینارایان، چندین مقام بریتانیایی با او و پیروانش در ارتباط بودند و گزارش‌هایی از این ملاقات‌ها از ابتدای جنبش سوامینارایان ثبت شده است. علاوه بر ملاقات‌های گفته‌شده، یک منبع سوامینارایانی چندین ملاقات بین سوامینارایان و یک مقام بریتانیایی به نام «ایرون صاحب» را ثبت کرده است. احتمال دارد که این مقام همان ادوارد ایرون باشد. او از سال ۱۸۱۴م در گجرات بود و به‌خوبی با سوامینارایان آشنا شده بود و چندین مرتبه با او ملاقات کرد. وی از سال ۱۸۱۴ تا ۱۸۲۱م به‌عنوان قاضی و مجری قانون در کایرا خدمت می‌کرد. گفته شده است که سوامینارایان از ایرون صاحب تضمین گرفت که بریتانیایی‌ها از او و پیروانش در برابر آزار و اذیت محافظت خواهند کرد. علاوه بر این، در ملاقات سال ۱۸۱۹م، ایرون صاحب یک قطعه زمین بزرگ در منطقه‌ای به نام نیو وارد، نزدیک کالوپور، به او پیشنهاد کرد (Williams, 2019, pp. 20-21). کالوپور (Kalupur) یکی از محله‌ها و مناطق قدیمی در شهر احمدآباد در ایالت گجرات هند است. این منطقه با معبد معروف سوامینارایان شناخته

می‌شود که یکی از اولین معابد اوست و در سال ۱۸۲۲م توسط وی ساخته شده است. کالوپور یک نقطه مهم تاریخی و فرهنگی در احمدآباد به‌شمار می‌رود. در ملاقات‌های سوامیناریان با هیئت‌های بریتانیایی، زمین‌هایی به‌عنوان نذر خیریه به وی اختصاص داده شد تا در آنها معبد بسازد (Williams, 2019, p. 21).

با توجه به آنچه گذشت، روشن می‌شود که تعاملات گسترده میان رهبران سوامیناریان و مقامات بریتانیایی، شامل ملاقات‌های متعدد، اعطای زمین برای ساخت معابد، و تبادل فرهنگی و فکری، نشان‌دهنده نوعی حمایت راهبردی بریتانیا از این جریان مذهبی است. به نظر می‌رسد که هدف بریتانیا از این حمایت‌ها، ایجاد یک نیروی مذهبی مرکزی جدید بود که می‌توانست قدرت و نفوذ سایر جریان‌های مذهبی را کاهش دهد؛ افزون بر آنکه می‌توانست به گسترش نفوذ بریتانیا در منطقه بینجامد. همچنین با تقویت سوامیناریان، بریتانیا می‌توانست یک رهبر مذهبی قدرتمند و محبوب ایجاد کند که توانایی جذب پیروان از سایر فرقه‌ها و ادیان را داشته باشد. این راهبرد می‌توانست به بریتانیا در کاهش نفوذ رهبران مذهبی رقیب که ممکن بود ضداستعماری باشند، کمک کند.

علاوه بر این، بریتانیا با حمایت از سوامیناریان می‌توانست یک جریان مذهبی جدید را ایجاد کند که تحت نظارت و کنترل خودشان باشد. این جریان جدید می‌توانست به‌مثابه یک نیروی تثبیت‌کننده در جامعه هند عمل کند و از ایجاد هرگونه ناآرامی و شورش‌های مذهبی که می‌توانست به زیان حکومت استعماری تمام شود، جلوگیری نماید. با ایجاد و تقویت یک رهبر مذهبی مرکزی، مانند سوامیناریان، بریتانیا می‌توانست مطمئن باشد که سایر خدایان و جریان‌های مذهبی زیر چتر این رهبر قرار می‌گیرند و بدین ترتیب، کنترل و نفوذ خود را در منطقه افزایش دهد. حمایت بریتانیا از معابد سوامیناریان، که بسیار پرخرج و مجلل هستند، نشان می‌دهد که این حمایت‌ها همچنان ادامه دارد و این جریان مذهبی از منابع مالی قابل توجهی برخوردار است. ریموند بردی ویلیامز می‌گوید: «اگرچه بریتانیایی‌ها تأثیرات زیادی در گجرات داشتند و میراث آنها هنوز مشهود است، اما اکنون از بین رفته‌اند. در مقابل، میراث مذهبی سوامیناریان همچنان زنده و فعال است و حتی فراتر از گجرات، به مکان‌هایی مانند انگلستان نیز رسیده است» (Williams, 2019, p. 35).

۴. اصول و سیاست‌های جنبش سوامیناریان

گفته شده است که سوامیناریان و پیروانش در دوره‌های بعد به‌طور منظم در پروژه‌های اجتماعی مختلفی مشارکت داشتند. این پروژه‌ها شامل حفر چاه‌ها و دریاچه‌ها، ایجاد خانه‌های سالمندان و مراکز رفاهی، رفع اختلافات در جامعه، اجرای برنامه‌های سوادآموزی برای زنان، و موعظه در مخالفت با اعمال سنتی ناپسندی مانند قتل نوزادان دختر و سوزاندن بیوه‌ها (ساتی) بودند. مقامات بریتانیایی و مبلغان مسیحی که با سوامیناریان آشنا بودند، اغلب این فعالیت‌ها را به‌صورت برجسته‌ای ذکر کرده، او را یک مصلح اجتماعی معرفی می‌کنند.

سوامیناریان بر بهبود اخلاق شخصی و اجتماعی و اهِیمسا (ahimsa / عدم خشونت درباره همه موجودات زنده) (Gujarat, 1969, p. 578; Williams, 2019, p. 27) تأکید داشت. او همچنین در این فرقه به دلیل انجام اصلاحات برای زنان (Raval, 2012) و فقرا - که در منابع سوامیناریانی به او نسبت داده شده - بسیار مورد توجه است.

۴-۱. زنان

اعضای فرقه سوامینارایان او را پیشگام آموزش زنان در هند می‌دانند و می‌گویند که سوامینارایان تلاش کرد تا به همه افراد - فارغ از جنسیت، طبقه یا موقعیت اجتماعی - فرصت رسیدن به موکشا (نجات) را بدهد. او تأکید کرد که روح انسان (آتما) هیچ جنسیتی ندارد و همه می‌توانند به رستگاری دست یابند. داستان‌های متعددی از زنان در این جنبش وجود دارد که نشان‌دهنده تأثیر عمیق تعالیم و اصلاحات او بر جامعه زنان است (BAPS Swaminarayan Sanstha, n.d., Swaminarayan's Life - Biography: Uplift of Women).

معاصران سوامینارایان او را پیشگام یک هندوئیسم اصلاح‌شده و خالص می‌دیدند و هندوئیسم سوامینارایان را «اینگرازی دارما» یا یک «دین بریتانیایی» می‌دانستند. عبارت ingrazi dharma به زبان هندی به معنای «مذهب انگلیسی» است. این عبارت به‌طور کلی به دینی اشاره دارد که با فرهنگ و ارزش‌های انگلیسی مرتبط است و معمولاً به مسیحیت و به‌ویژه کلیسای انگلستان اشاره دارد. در دوره استعماری بریتانیا در هند، این عبارت ممکن است برای توصیف تلاش‌های مبلغان مسیحی و تأثیرات دینی و فرهنگی انگلیسی‌ها بر جامعه هندی استفاده شده باشد (Mallison, 2016, pp. 49-57; Raval, 2012).

بسیاری از پژوهش‌ها با نگاه خوش‌بینانه درباره دیدگاه فرقه سوامینارایان به زنان و جامعه زنان در جهان نظر داده‌اند که نشان می‌دهد این فرقه با وجود چالش‌ها و محدودیت‌ها می‌کوشد تا نقش زنان را در جامعه خود تقویت کند و آنها را به‌عنوان اعضای ارزشمند و فعال جامعه خود به رسمیت بشناسد (Rudert, 2004)؛ با این حال برخی منتقدان بر این باورند که دیدگاه‌های مثبت ارائه‌شده به این فرقه همگی ساختگی‌اند و به واقعیت نزدیک نیستند. آنها انتقادهای فراوانی به این فرقه وارد کرده‌اند که در بخش‌های آینده درباره آنها سخن خواهیم گفت.

۴-۲. نظام طبقاتی (کاست) و مسئله فقر در آیین سوامینارایان

چنان‌که گفته شده است، سوامینارایان بر این باور بود که تفاوت‌های اجتماعی و طبقاتی، موقتی و کم‌اهمیت‌اند. او معتقد بود که بدن انسان از طریق اعمال نیک و رفتار درست به درجه قدسیت می‌رسد و هرکسی بدون توجه به طبقه اجتماعی می‌تواند به این درجه دست یابد. سوامینارایان تأکید داشت که رفتار نیک و پاکی ذهن، از تفاوت‌های اجتماعی مهم‌تر است. گفته شده است که سوامینارایان برای پایان دادن به نظام کاست تلاش کرد و ورود همه را به فرقه سوامینارایان مجاز دانست (Barrot, 1987, p. 67-70; Hardiman, 1988, p. 1907-1912; Mallison, 2016, p. 49-57; Mangalnidhidas, 2016, p. 115-128; Shree Swaminarayan Temple: Sansthan Vadtal, n.d.).

در برنامه‌های تبلیغاتی و سریال‌های تلویزیونی هند که درباره سوامینارایان ساخته شده است، بر این موضوع تأکید می‌شود (The Times of India, 2002). برخی معتقدند که مهاتما گاندی - که یک قرن بعد از سوامینارایان آمد - فرقه مذهبی تأسیس نکرد و عضو هیچ فرقه‌ای نبود؛ اما تأثیر زیادی از آموزه‌ها و اعمال سوامینارایان برگرفت (Williams, 2019, p. 187-189).

۵. متون مقدس در آیین سوامیناریان

آیین سوامیناریان دو متن اصلی را به عنوان کتاب‌های مقدس خود می‌شناسد: ۱. *شیکشا پاتری*؛ ۲. *واکنامروت*. *شیکشا پاتری* به معنای کتاب دستورالعمل است و برخی معتقدند که این کتاب توسط خود سوامیناریان در سال ۱۸۲۶م نوشته شده است. این کتاب شامل یک متن سانسکریت مختصر (۲۱۲ بند) است که اصول اساسی و کدهای اخلاقی را برای پیروان سوامیناریان ترسیم می‌کند.

واکنامروت به معنای «نوشداروی جاودان‌کننده در قالب کلمات» است و شامل مجموعه‌ای از ۲۷۳ گفتار مذهبی است که توسط سوامیناریان بین سال‌های ۱۸۱۹ تا ۱۸۲۹م ارائه شده است. این متن را چهار نفر از شاگردان ارشد سوامیناریان تدوین کرده‌اند و سوامیناریان آن را ویرایش و تأیید کرده است. این متن مهم‌ترین متن الهیاتی در آیین سوامیناریان شمرده می‌شود. پیروان سوامیناریان معتقدند که این متن وحی مستقیم از خدا (سوامیناریان) و دقیق‌ترین تفسیر از اوپانیشادها، بهاگاواد گیتا و سایر متون مهم هندوست. این متن به‌طور مرتب توسط پیروان خوانده می‌شود و برای سخنرانی‌های روزانه در معابد سوامیناریان در سراسر جهان استفاده می‌شود (Patel, 2021, p. 1581; Shree Swaminarayan Temple Cardiff, n.d.).

بنیاد ادبی سنت سوامیناریان، همچنین شامل مجموعه‌ای بزرگ از آثار عبادی، تفسیری و بیوگرافی است که توسط سادوها (راهبان دینی) تولید شده است. این آثار به توصیف شخصیت، ویژگی‌های جسمی، اعمال، لباس‌ها و پیام‌های سوامیناریان می‌پردازند. بیش از دو هزار سرود عبادی و سه ترکیب بیوگرافی گسترده درباره سوامیناریان نوشته شده است. سادوها نوشته‌های خود را به زبان‌های مختلفی مانند سانسکریت، گجراتی، هندی و گویش‌های مختلفی مانند براجیه‌اشا، کتچی، مارواری، پنجابی، اردو و فارسی تولید کردند. این آثار شامل سرودهای عبادی، تفاسیر دینی و زندگینامه‌های سوامیناریان است (Patel, 2021, p. 1584-1585).

برای نمونه، ساتسانگی جیوان (Satsangi Jeevan) که به عنوان منبع اصلی و معتبر برای شناخت زندگی و آموزه‌های سوامیناریان شناخته می‌شود و شرح حال رسمی زندگی سوامیناریان است، یکی از متون مقدس و مهم در آیین آیین است (Swaminarayan, n.d., Satsangi Jeevan).

این کتاب به دستور سوامیناریان و توسط شاتاناند سوامی، یکی از شاگردان برجسته و سادوهای نزدیک به سوامیناریان، نوشته شده است. درباره این کتاب گفته‌اند: برای اینکه شاتاناند سوامی بتواند از دوران کودکی سوامیناریان بنویسد، سوامیناریان به او قدرت ویژه‌ای داد تا بتواند تمام گذشته او را از دوران کودکی ببیند.

۶. معابد و زاهدان در آیین سوامیناریان

در حال حاضر، جامعه دینی‌ای که سوامیناریان تأسیس کرد، به یک جنبش مذهبی گسترده و بین‌المللی تبدیل شده است که اکنون صدها سادو (روحانی) دارد که زندگی خود را وقف تعلیم سوامیناریان کرده‌اند. این سادوها که نقش مهمی در هدایت مذهبی و آموزش و کنترل پیروان دارند، به‌نوعی بازوی اجرایی این جنبش شمرده می‌شوند.

این جامعه دارای معابد و زیارتگاه‌های فراوانی است که به‌عنوان مراکز قدرت مذهبی و نفوذ فرهنگی عمل می‌کنند. این معابد، نه تنها در هند، بلکه در مناطق راهبردی‌ای مانند شرق آفریقا، بریتانیا، ایالات متحده آمریکا و بسیاری از کشورهای دیگر قرار دارند. این مراکز، علاوه بر انجام مناسک دینی، به‌مثابه پایگاه‌هایی برای گسترش نفوذ و تبلیغ ایدئولوژی سوامینارایان عمل می‌کنند.

۱-۶. برخی معابد سوامینارایان در جهان

۱-۱-۶. معبد آکشاردام

یکی از برجسته‌ترین معابد سوامینارایان، معبد آکشاردام (Akshardham) در دهلی است که به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین و زیباترین معابد هندو در جهان شناخته می‌شود و طبق عقاید پیروان این فرقه، محل اقامت سوامینارایان پس از مرگ است. این معبد در ۶ نوامبر ۲۰۰۵م افتتاح شد و طراحی آن ترکیبی از هنرهای سنتی و مدرن هندوست. معبد آکشاردام شامل سالن‌های نمایشگاهی، آب‌نماها و باغ‌های موضوعی بسیار مدرن است که به بازدیدکنندگان اطلاعاتی درباره زندگی و تعالیم سوامینارایان ارائه می‌دهد. هزینه ساخت این معبد به‌طور دقیق مشخص نیست؛ اما تخمین‌ها نشان می‌دهد که صدها میلیون دلار برای ساخت این مجموعه هزینه شده است (BAPS Swaminarayan Sanstha, 2005).

۲-۱-۶. دیگر معابد سوامینارایان در جهان

یکی دیگر از معابد برجسته، معبد سوامینارایان در شیکاگو است. این معبد یکی از مهم‌ترین مراکز مذهبی و فرهنگی برای جامعه هندو در ایالات متحده است که در سال ۲۰۰۴م افتتاح شد. معبد شیکاگو به معماری زیبایی خود، که ترکیبی از سبک‌های سنتی هندی و مدرن است، شناخته می‌شود (Williams, 2004).

همچنین معابد سوامینارایان در آتلانتا (آمریکا) و نیز معبد سوامینارایان در لندن (انگلستان) و معبد سوامینارایان در ابوظبی (امارات متحده عربی) از معروف‌ترین این معابد در جهان هستند که با هزینه‌های بسیار هنگفت ساخته شده‌اند. معابد سوامینارایان محدود به کشورهای یادشده نیست و در کشورهای متعدد دیگری مانند استرالیا، کنیا، تایلند و کانادا نیز معابدی ساخته شده‌اند و فعالیت دارند.

۲-۶. جنبش سوامینارایان: اهداف، راهبردها و تحلیل سیاسی - فرهنگی

معابد سوامینارایان در جهان، نه تنها به‌عنوان مکان‌های عبادی، بلکه به‌عنوان مراکز فرهنگی، آموزشی و اجتماعی نیز عمل می‌کنند. ساخت این معابد با هزینه‌های هنگفت و طراحی‌های بسیار دقیق، نشان‌دهنده اهداف گسترده‌تر و عمیق‌تری است که فراتر از مسائل مذهبی معمولی است.

با توجه به آنچه درباره سیاست‌های انگلیس در زمینه حفظ و تقویت اندیشه‌های این فرقه گفته شد، ساخت معابد در کشورهای مختلف به جنبش سوامینارایان کمک می‌کند که نفوذ خود را در سطح جهانی گسترش دهد. این امر می‌تواند به جذب پیروان جدید و تقویت حضور هندوئیسم در جوامع بین‌المللی کمک کند.

سوامینارایان به عنوان یک شخصیت مذهبی جدید که حدود دویست سال پیش ظهور کرده، محور اصلی تمام معابد این جنبش است. مجسمه‌های او در تمامی معابد سوامینارایان به عنوان بُت اصلی قرار گرفته است و سایر مجسمه‌ها و بُت‌های هندو در حال تکریم و تعظیم و احترام در برابر او قرار دارند. این محوریت نشان‌دهنده تلاشی راهبردی برای تثبیت جایگاه سوامینارایان به عنوان یک تجسم الهی در هندوئیسم است.

تحلیل دقیق‌تر نشان می‌دهد که تمرکز و تلاش این جنبش برای معرفی سوامینارایان به عنوان خدا، حامل اهداف سیاسی خاصی است. جنبش سوامینارایان با بهره‌گیری از منابع مالی عظیم و ساخت معابد باشکوه، در پی افزایش نفوذ و تأثیرگذاری در جوامع مختلف است. این راهبرد، نه تنها همبستگی جامعه هندو را تقویت می‌کند، بلکه موجب گسترش قدرت سیاسی و فرهنگی هندوئیسم و نیز افزایش تعاملات بین‌المللی و جذب حمایت‌های جهانی می‌شود. شواهد حاکی از آن است که این جنبش برنامه‌های بلندمدتی برای گسترش جهانی و تثبیت جایگاه سوامینارایان به عنوان خدای اصلی هندوئیسم دارد. چنان‌که بیان شد، در ساختار معابد آنها، سایر خدایان هندو در حال تکریم و تعظیم سوامینارایان به عنوان محور اصلی قرار گرفته‌اند. به نظر می‌رسد که سیاست آینده این فرقه بر محوریت بخشیدن بیشتر به سوامینارایان در میان هندوها متمرکز باشد. تعالیم سوامینارایان پیروان را به سوی زندگی اخلاقی و صلح‌آمیز هدایت می‌کند؛ رویکردی که با منافع استعماری بریتانیا سازگار بود و تهدیدی برای آنها به شمار نمی‌رفت. این جنبش، در واقع تلاش می‌کند که همبستگی فرهنگی و سیاسی جامعه هندو را تقویت کند؛ درعین حال اندیشه‌ای را رواج دهد که برای قدرت‌های استعماری چالش‌آفرین نباشد.

۳-۶. نمونه تأثیرات معابد سوامینارایان در کشورهای دیگر (کشور امارات)

یکی از معابد مهم جامعه سوامینارایان در امارات متحده عربی، معبد BAPS هندو در ابوظبی است که بزرگ‌ترین معبد هندو در خاورمیانه است. تجربیات بازدیدکنندگان نشان از رضایت بالا و مراقبت ویژه کارکنان معبد، حتی در مواجهه با جمعیت زیاد دارد. معماری پیچیده و زیبای معبد نیز توجه بسیاری را جلب کرده است که در گزارش‌های ثبت‌شده آمده است. برای نمونه، پراوینا شاه از لندن تجربه خود را از اولین بازدید از معبد BAPS هندو چنین بیان می‌کند: «من دارای معلولیت هستم و مراقبتی که کارکنان معبد با وجود هزاران بازدیدکننده از من کردند، شگفت‌انگیز بود. می‌توانستم ببینم که مردم به صورت صلح‌آمیز از یک منطقه به منطقه دیگر هدایت می‌شوند». شخص دیگری به نام لوئیس از مکزیک می‌گوید: «معماری و جزئیات پیچیده در سنگ‌ها شگفت‌انگیز است. از دیدن میراث فرهنگی هند بسیار قدردانی می‌کنم. مردم، بیایید و ملحق شوید!»

یکی از شخصیت‌های هندو به نام برهماویداس سوامی در بیان بازتابی از اهمیت و نقش دولت امارات در حکایت از این رویداد چنین می‌گوید:

ما عمیقاً از رهبران UAE و مقامات محلی برای خدمات جدید اتوبوس و حمایت‌های همه‌جانبه‌شان در تحقق این روز سپاسگزاریم؛ همچنین از زائرانی که با صبر و فهم در طول بازدید خود همراهی کردند، تشکر می‌کنیم. این معبد به‌عنوان چراغی از معنویت و مرکزی برای هماهنگی عمل خواهد کرد و مردم از تمامی پس‌زمینه‌ها و باورها را گرد هم خواهد آورد (BAPS, 2024).

ظاهراً در پس‌زمینه این فعالیت به‌ظاهر فرهنگی - اجتماعی که توسط معبد BAPS هندو در ابوظبی و با حمایت دولت امارات به نمایش گذاشته می‌شود، می‌توان به نقشه‌های پیچیده‌تری پی برد که نشان از سیاست‌های ترویج و جذب جامعه هندو دارد. این معابد، در واقع به‌مثابه ابزارهای قدرت نرم در راستای افزایش نفوذ فرهنگی و مذهبی سوامینارایان عمل می‌کنند. به‌طور خاص، گسترش این معابد در کشوری مانند امارات، که به‌طور عمده مسلمان است، نشان‌دهنده تلاش‌های هدفمند برای ایجاد پایگاه‌های قوی مذهبی و فرهنگی در مناطقی است که تنوع مذهبی و فرهنگی به‌چشم می‌خورد.

۷. سازمان جهانی BAPS

سازمان BAPS (Bochasanwasi Akshar Purushottam Swaminarayan Sanstha) که بر اساس تعالیم سوامینارایان تأسیس شده است، به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین و فعال‌ترین جنبش‌های مذهبی هند شناخته می‌شود. این سازمان در سال ۱۹۰۷م توسط شاسترچی ماهاراج (Shastriji Maharaj) (۱۸۶۵-۱۹۵۱م) یکی از پیروان برجسته سوامینارایان تأسیس شد.

سازمان BAPS در زمینه‌های گوناگونی فعالیت می‌کند که شامل ساخت معابد، ارائه خدمات اجتماعی، برنامه‌های آموزشی و فعالیت‌های زیست‌محیطی می‌شود.

BAPS همچنین برنامه‌های مختلفی در حوزه بهداشت و سلامت اجرا می‌کند که شامل بیمارستان‌های پیشرفته، کلینیک‌های پزشکی سیار و مراکز درمانی سرپایی است؛ برای مثال، بیمارستان BAPS Pramukh Swami Maharaj در سورات گجرات یکی از این مراکز است که مراقبت‌های پزشکی باکیفیت و کم‌هزینه را ارائه می‌دهد. علاوه بر این، BAPS از طریق برنامه‌های آبرودا و یوگا، طب سنتی را با مراقبت‌های بهداشتی مدرن ترکیب می‌کند. خط تولید محصولات گیاهی Amrut این سازمان، که از گیاهان کشت‌شده در مزارع BAPS تولید می‌شود، نمونه‌ای از این ترکیب است.

گفتنی است که BAPS دارای شعبه‌های متعددی در کشورهای مختلف، از جمله ایالات متحده، کانادا، بریتانیا، استرالیا، آفریقا، امارات و کشورهای دیگر است. این سازمان، معابد و مراکز فرهنگی در این کشورها ساخته است و به ترویج فرهنگ و ارزش‌های هندو می‌پردازد.

این فعالیت‌های خیریه، در عین آنکه بدون شک مزایای قابل توجهی برای جوامع به‌همراه دارند، به اهداف سیاسی - اجتماعی گسترده‌تر BAPS کمک می‌کنند. با انجام کارهای خیریه پرآوازه، BAPS تصویر عمومی خود را بهبود می‌بخشد؛ نفوذ خود را افزایش می‌دهد و از بخش‌های مختلف جامعه حمایت جلب می‌کند. این رویکرد راهبردی، به BAPS امکان می‌دهد که مأموریت خود را تحت پوشش نوع‌دوستی پیش ببرد و هم‌زمان دامنه و تأثیر خود را گسترش دهد.

گفتنی است که این سازمان یک پرچم اختصاصی نیز دارد که دارای پنج نوار افقی (سه نوار قرمز و دو نوار سفید) است. در مرکز پرچم یک دایره سفید با حاشیه قرمز وجود دارد که لوگوی BAPS در آن نمایش داده می‌شود. (Bochasanwasi Akshar Purushottam Swaminarayan Sanstha [BAPS], n.d.; Flags of the World, n.d.)

۸. واکنش‌ها و انتقادهای واردشده بر سوامیناریان

تعالیم و اعمال سوامیناریان، هم مورد تحسین و هم مورد انتقاد قرار گرفته است. درحالی که گروهی اصلاحات اجتماعی و پیام معنوی او را ستوده‌اند، دسته‌ای دیگر مفاهیم و اعمال الهیاتی خاص را در درون فرقه سوامیناریان زیر سؤال برده و به شدت نقد کرده‌اند؛ برای نمونه، سوامی دیاناندا ساراسواتی (Swami Dayananda Saraswati) (۱۸۲۴-۱۸۸۳ م) یکی از مصلحان برجسته مذهبی و اجتماعی هند در قرن نوزدهم بود که به تلاش برای احیای اصول وداها و مخالفت با بت‌پرستی و خرافات شناخته می‌شود. او بنیان‌گذار جنبش آریا سماج (Arya Samaj) بود که هدفش بازگشت به اصول خالص و اصیل هندوئیسم بود.

سوامی دیاناندا ساراسواتی به شدت مقام سوامیناریان را به‌عنوان موجودی مطلق به‌چالش کشید. او همچنین پیروان سوامیناریان را به انحراف از متون ودایی، انباشت ثروت غیرقانونی و متوسل شدن به ثقل و فریب متهم کرد. دیاناندا حتی ادعا کرد که سوامیناریان برای جذب پیروان خویش، خود را به‌جای خدای نارایانا معرفی کرده است.

وی در سال ۱۸۷۵ م جنبش آریا سماج را تأسیس کرد. او معتقد بود که هندوئیسم باید به اصول وداها بازگردد و اصلاحات اساسی در جامعه هندو انجام شود (Thursby, 1975, p. 3). وی کتاب *The Light of Truth) Satyarth Prakash* / نور حقیقت را نوشت که در آن به تفسیر وداها و نقد ادیان و فرقه‌های مختلف پرداخت. این کتاب به‌عنوان یکی از متون مهم و تأثیرگذار در جنبش اصلاحی هندوئیسم شناخته می‌شود. او در این کتاب، به شدت از سوامیناریان و فرقه او انتقاد کرده است. این نقدها شامل توصیف‌های تمسخرآمیز از رفتار مرتاضان و افشای پوچی منطقی فرضی در اساطیر مربوط به خدایان مختلف است. وی فرقه سوامیناریان را انحراف از اصول اصیل هندوئیسم معرفی کرده است. او به رفتار و باورهای پیروان سوامیناریان و ادعاهای معنوی آنها حمله کرده، آنها را به‌عنوان خرافات و فریب معرفی می‌کند.

سوامی دیاناندا ساراسواتی در این کتاب درباره این فرقه روایت می‌کند که داستان این فرقه از مردی به نام شجناند شروع می‌شود که اهل روستایی نزدیک آیودیا بود. او با سفر به مناطقی مانند گجرات، کاتیاوار و کوچ متوجه شد که مردم این مناطق بسیار ساده‌لوح‌اند و به‌راحتی به هر دینی که ارائه شود، ایمان می‌آورند. او از این فرصت استفاده کرد و با فریب‌کاری توانست چند پیرو به‌دست آورد و اعلام کرد که خود تجلی نارایانا است و دارای قدرت‌های معجزه‌آسا است. شجناند با پوشیدن لباس‌های درخشان و ایستادن بی‌حرکت در اتاق تاریک، مردم را فریب می‌داد که او نارایانا است. او حتی به برخی از پیروانش اجازه داد که خود را به‌شکل نارایانا با چهار دست جلوه دهند. او این کار را با همکاری پیروان خود انجام می‌داد تا تأثیر بیشتری بر روی مردم بگذارد.

یکی از داستان‌های عجیبی که سوامی دیاناندا ساراسواتی نقل می‌کند، داستان مرد بدون بینی است؛ مردی که بینی‌اش بریده شده بود. این مرد ادعا می‌کرد که هرکس بینی‌اش بریده شود، قادر خواهد بود نارایانا را ببیند. پادشاه نیز این داستان را باور کرد و حتی از اخترشناس خود خواست که زمان مناسبی برای بریدن بینی‌اش پیدا کند تا او نیز بتواند نارایانا را ببیند. در نهایت، این مرد فریب کارانه مردم را گمراه کرد و موجب شد که بسیاری از افراد بینی‌های خود را ببرند، به این امید که نارایانا را ببینند. سوامی دیاناندا ساراسواتی این داستان را نمادی از فریب و خرافه‌پرستی در این فرقه می‌داند. به گفته این نویسنده، در این فرقه، سادوها بسته به کاست و شغل خود وظایفی را انجام می‌دهند؛ اما کاهنان این فرقه با گرفتن مالیات از پیروان خود و فریب کاری‌های خود ثروت زیادی به‌دست می‌آورند. آنها هرگز به کسی که از فرقه‌های دیگر است، احترام نمی‌گذارند و اعمال شیطانی خود را به‌طور مخفیانه انجام می‌دهند.

سوامی دیاناندا ساراسواتی به مواردی از هم‌جنس‌گرایی و سایر رسوایی‌ها در فرقه سوامینارایان اشاره می‌کند. او به شدت فرقه سوامینارایان را نقد می‌کند و معتقد است که این فرقه با استفاده از ترفندها و حیل‌های خود، مردم را فریب می‌دهد و از آنها سوءاستفاده می‌کند. وی رهبران این فرقه را بی‌سواد می‌خواند که با قوانین دستور زبان و منطق آشنا نیستند. او اعمال این فرقه را مغایر با اصول اخلاقی و انسانی می‌داند (Saraswati, 1984, p. 300-304).

نتیجه‌گیری

بر اساس تحلیل‌های انجام‌شده در این مقاله، نتایج ذیل به‌دست می‌آید:

- تأثیرات اجتماعی و سیاسی جنبش سوامینارایان

جنبش سوامینارایان، فراتر از یک جریان مذهبی، دارای ابعاد اجتماعی، فرهنگی و سیاسی گسترده‌ای است که تأثیرات عمیقی بر جامعه هندو و ساختارهای آن به‌جا گذاشته است. این جنبش، نه‌تنها به همبستگی درونی هندوها کمک کرده، بلکه از طریق شبکه‌های گسترده معابد و نهادهای اجتماعی خود، در زمینه تقویت هویت فرهنگی و سیاسی جامعه هندو نیز نقش‌آفرینی کرده است. حمایت‌های استعماری بریتانیا، با هدف بهره‌برداری از این ظرفیت اجتماعی، به توسعه و گسترش این جنبش یاری رسانده و زمینه را برای نفوذ و گسترش جهانی آن فراهم کرده است.

- نقش سازمان‌های مرتبط، مانند BAPS

سازمان‌هایی مانند BAPS با تداوم تعالیم و ارزش‌های جنبش، نه‌تنها به حفظ و ترویج فرهنگ هندو کمک کرده‌اند، بلکه از طریق پروژه‌های آموزشی و اجتماعی متعدد به ارتقای وضعیت زنان و توانمندسازی جوامع محلی پرداخته‌اند. فعالیت‌های بشردوستانه این سازمان‌ها نیز نقش مهمی در بهبود شرایط زندگی افراد آسیب‌پذیر ایفا کرده است. با این حال باید توجه داشت که این خدمات اجتماعی می‌تواند به‌مثابه ابزاری برای ترویج و گسترش جنبش سوامینارایان مورد استفاده قرار گیرد.

- نقدها و اتهامات وارده به جنبش

این جنبش با نقدها و اتهامات جدی مواجه بوده است. برخی منتقدان، همچون سوامی دیاناندا ساراسواتی، جنبش

سوامینارایان را به انحراف از متون ودایی، انباشت ثروت غیرقانونی و تقلب متهم کرده‌اند. این انتقادات نشان می‌دهند که جنبش سوامینارایان نیز مانند بسیاری از جنبش‌های دینی دیگر، از نقد و تحلیل‌های مختلفی برخوردار بوده است که ابعاد پیچیده‌تری از تاریخ و عملکرد آن را آشکار می‌سازد.

- جنبش سوامینارایان؛ گسترش هندوئیسم با آموزه‌های صلح‌آمیز و حمایت استعماری

جنبش سوامینارایان با بهره‌گیری از معابد باشکوه در سراسر جهان، نه تنها به‌عنوان یک نهاد مذهبی، بلکه به‌مثابه ابزاری برای گسترش فرهنگی و سیاسی هندوئیسم عمل می‌کند. این جنبش با معرفی سوامینارایان به‌عنوان محور الهی، همبستگی جامعه هندو را تقویت می‌کند و تعاملات بین‌المللی را گسترش می‌دهد. حمایت‌های استعماری نیز در ترویج این حرکت مؤثر بوده است؛ چراکه آموزه‌های صلح‌آمیز آن تهدیدی برای منافع قدرت‌های استعماری به‌شمار نمی‌روند.

- اهمیت مطالعات بیشتر

بررسی‌ها نشان می‌دهند که جنبش سوامینارایان با استفاده از حمایت‌های استعماری و بهره‌گیری از شرایط اجتماعی و سیاسی زمانه توانسته است به یکی از جنبش‌های مهم و تأثیرگذار در تاریخ معاصر هند تبدیل شود. با توجه به نقش سازمان‌هایی مانند BAPS در تداوم و گسترش این جنبش، و نیز با در نظر گرفتن انتقادات و اتهامات مطرح‌شده، لازم است مطالعات بیشتری در این زمینه صورت گیرد تا بتوان به درکی جامع‌تر و دقیق‌تر از ابعاد مختلف این جنبش دست یافت. این مطالعات می‌تواند به روشن‌تر شدن نقش واقعی خدمات اجتماعی و بشردوستانه در ترویج و گسترش این جنبش کمک کنند و نشان دهند که چگونه چنین آیینی می‌تواند به‌مثابه ابزاری برای اهداف سیاسی و اجتماعی استعمار مورد استفاده قرار گیرد.

- Akshardham, n.d. *Garden of India*, Retrieved from:
<https://web.archive.org/web/20080915010914/http://www.akshardham.com/whattosee/gardenofindia/index.htm>
- BAPS (2024). *First public Sunday draws more than 65,000 pilgrims and visitors to the BAPS Hindu Mandir, Abu Dhabi, UAE*, Retrieved from:
<https://www.baps.org/News/2024/First-Public-Sunday-draws-more-than-65000-Pilgrims-and-Visitors-to-the-BAPS-Hindu-Mandir-25417.aspx>.
- BAPS Swaminarayan Sanstha, n.d, *Swaminarayan's life - Biography: Uplift of women*. Retrieved from <https://www.swaminarayan.org/lordswaminarayan/biography/4.htm>.
- Barrot, R. (1987). *Caste and sect in Swaminarayan Movement*, In R. Burghart (Ed.), *Hinduism in Great Britain* (p. 67-70). Routledge.
- Beck, G. L. (2021). *Mantra*, In P. Jain, R. D. Sherma, & M. Khanna (Eds.), *Hinduism and Tribal Religions, Encyclopedia of Indian Religions* (p. 593-597). Dordrecht: Springer Netherlands.
- Bochasanwasi Akshar Purushottam Swaminarayan Sanstha (BAPS), n.d, *BAPS*. Retrieved from <https://www.baps.org/>.
- Encyclopaedia Britannica (2024). *Sampradaya Hinduism*, In *Encyclopaedia Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/sampradaya>.
- Fitzgerald, J. L. (2004). "Dharma" and its translation in the "Mahābhārata". *Journal of Indian Philosophy*, 32(5/6), 671-685. Springer Nature.
- Flags of the World, n.d, BAPS. Retrieved from:
<https://www.fotw.info/flags/rel-baps.html>
- Gujarat (India) (1969). *Gujarat State Gazetteers: Bhavnagar District*, Directorate of Govt. Print., Stationery and Publications, Gujarat State.
- Gupta, M. (2004). *Let's know Hindu gods and goddesses*, Star Publications.
- Hardiman, D. (1988). *Class base of Swaminarayan sect. Economic and Political Weekly*, 23(37), 1907-1912.
- Heber, R. (2019). *Narrative of a journey through the upper provinces of India, from Calcutta to Bombay, 1824-1825 (with notes upon Ceylon): An account of a journey to Madras and the southern provinces, and letters written in India* (Vol. II), London: John Murray.
- Kaye, J. W. (1856). *The life and correspondence of Major-General Sir John Malcolm, G.C.B., late envoy to Persia, and governor of Bombay: From unpublished letters and journals*, Smith, Elder, and Co.
- Kim, H. (2010). *Public engagement and personal desires: BAPS Swaminarayan temples and their contribution to the discourses on religion. International Journal of Hindu Studies*, 13(3), 357-390.
- Mallison, F. (2016). *Gujarati socio-religious context of Swaminarayan devotion and doctrine*, In R. B. Williams & Y. Trivedi (Eds.), *Swaminarayan Hinduism: Tradition, Adaptation, and Identity* (p. 49-57), Oxford University Press.

- Mangalnidhidas, S. (2016). *Sahajanand Swami's approach to caste*, In R. Williams, & Y. Trivedi (Eds.), *Swaminarayan Hinduism: Tradition, adaptation, and identity* (p. 115-128), Oxford University Press.
- Olson, C. (2007). *The many colors of Hinduism: A thematic-historical introduction*, Rutgers University Press.
- Oxford University Press, n.d, Acharya, In *Oxford English Dictionary*, Retrieved from: <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=Acharya>.
- Patel, I. (2021). *Swaminarayan*, In P. Jain, R. D. Sherma, & M. Khanna (Eds.), *Hinduism and Tribal Religions, Encyclopedia of Indian Religions* (p. 158-1585), Dordrecht: Springer Netherlands.
- Raval, S. (2012). *Renunciation, reform and women in Swaminarayan Hinduism*, Shahibaug Swaminarayan Aksharpath.
- Rudert, A. (2004). *Inherent faith and negotiated power: Swaminarayan women in the United States* (Master's thesis, Cornell University).
- Russell, R. V. (1916). *The tribes and castes of the Central Provinces of India* (Vol. 1), London: Macmillan and Co., Limited.
- Sadhu Paramtattvadas, Williams, R. B. & Sadhu Amrutvijaydas (2016). *Swaminarayan and British Contacts in Gujarat in the 1820s*, In R. B. Williams & Y. Trivedi (Eds.), *Swaminarayan Hinduism: Tradition, Adaptation, and Identity* (pp. 58-63), Oxford University Press.
- Saraswati, S. S. (2012). *Kundalini Tantra* (8th Re-print ed., Golden Jubilee edition). Yoga Publications Trust.
- Saraswati, M. S. D. (1984). *The light of truth (The Satyārtha Prakasha)*, New Delhi: Sarvadeshik Arya Pratinidhi Sabha.
- Sarbacker, S. R. (2005). *Samādhi: The Numinous and Cessative in Indo-Tibetan Yoga*, Albany: State University of New York Press.
- Shree Kutch Satsang Swaminarayan Temple, n.d, *Swaminarayan Sampraday History*.
- Shree Swaminarayan Temple: Sansthan Vadtal, n.d, *Food and water for the needy*, Archived from the original on 1 May 2009.
- Shree Swaminarayan Temple Cardiff, n.d, *Vachanamrut (English)*, Retrieved from: <https://www.swaminarayan.wales/images/Scriptures/vachnamrut/vachnamrut-english.pdf>
- Swaminarayan, n.d, *Satsang Jeevan*, Retrieved from: <https://www.swaminarayan.in/images/Books/satsangijeevan/satsang-jeevan-kalupur-guj.pdf>
- The Times of India (2002). January 19, *Times Music cassette on Swaminarayan serial launched*.
- Thursby, G. R. (1975). *Hindu-Muslim Relations in British India: A study of controversy, conflict, and communal movements in northern India 1923–1928*, LEIDEN: BRILL.
- Williams, R. B. (2019). *An Introduction to Swaminarayan Hinduism* (3rd ed), Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Williams, R. B. (2018). *Williams on South Asian religions and immigration: Collected works*, Routledge, London and New York.